

ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО И ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА – РЕАЛНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Йордан Василев, Елица Петкова*

Увод

Въпросът за информационното общество и глобализацията не е нов, но все още не е напълно изяснен. Причина за това са динамичните процеси, с които се характеризира съвременният свят и които подхранват постоянната актуалност на тази тема.

Днес, светът е на границата на две епохи, едната – индустриалната, която е изживяна, но още не е приключила и другата – постиндустриалната, която е започнала, но все още не е достигнала своята кулминация. Един от най-важните показатели за промените в начина на живот на съвременното поколение, е активното използване на информационните технологии в бита и производството, и увеличаването на равнището на производство и потребление на обществени информационни продукти и услуги. В същото време глобалното започва да доминира над националното, а виртуалното измества реалното. Това са характеристиките на трансформацията, която бележи развитието на всички отворени икономики в света.

Проблематиката, която е обект на разглеждане в настоящата разработка – развитието на информационното общество в условията на глобализация, не е нова, но като цяло е все още недостатъчно изучена. Това е така, защото картината на "информационно общество" не е абсолютно осветлена – тълкувана и доизяснена, тъй като самото то все още се развива и оформя като цялостна система.

Паралелно с развитието на информационното общество се разгръща и един друг динамичен процес – процесът на глобализация. Свързващо звено между тях са информацията и знанието, които намират израз в новите технологии – особено информационните и комуникационните. Високата степен на динамика на глобализационните процеси, особено в икономиката, са резултат именно от приложението на тези нови технологии.

* Йордан Василев, доктор, професор, катедра "Обща теория на икономиката", СА "Д. А. Ценов" – Свищов, email: y.vasilev@uni-svishtov.bg;

Елица Петкова, асистент, катедра "Обща теория на икономиката", СА "Д. А. Ценов" – Свищов, email: e.petkova@uni-svishtov.bg

Преходът от индустриално към глобално информационно общество

Целта на настоящата разработка е да се проследи формирането на информационното общество в условията на глобализация. За нейното изпълнение, авторите набелязват следните основни задачи: да се изведат характеристиките и особеностите на информационното общество; да се подчертае влиянието на глобализацията върху формирането на информационното общество и икономика и да се изведат направленията, в които се наблюдава въздействието на новите технологии.

Основната теза, на която е подчинена разработката е, че новите технологии са свързващото звено между процесите по формиране на информационното общество и икономика и утвърждаването на глобализацията. Тези две явления моделират съвременния свят като поставят редица предизвикателства пред бизнеса, търговията, културата и бита на хората, политиката на национално и наднационално ниво.

На първо място е необходимо да се внесе определена яснота за различията между понятията "постиндустриално общество" и "информационно общество". Според нас те трябва да се разглеждат като синоними, въпреки наличието на известна доза противоречивост в тях. В първия случай (при постиндустриалната цивилизация) акцентът се поставя върху времеви фактор (периодът след индустриалната цивилизация), а във втория – върху същностния определител (информацията като главна форма на обществено богатство). И тук същественото е, че те (постиндустриалното и информационното общество) все още не са развили напълно своя потенциал, а продължават да еволюират в по-съвършени форми, подготвяйки обществото за следващите етапи от неговото развитие.

Постиндустриалното общество нееднократно е обявявано от Д. Бел като "общество на знанията (knowledge society)". Той влага в това понятие твърде разнообразен смисъл, но точно разграничава ролята и значението на знанието от ролята и значението на информацията. Според него информацията може да се представи като основен производствен ресурс на постиндустриалното общество, а знанието остава вътрешен източник на неговия прогрес.

Нарасналият през 90-те години на XX век обществен и научен интерес към постиндустриалната теория, очертава и нов етап в нейното развитие – информационното общество. В края на XX и началото на XXI век човечеството достига до извода, че информационното общество е обществото на бъдещето, оформено под влияние на навлизащите с бързи темпове информационни и комуникационни технологии.

За нуждите на настоящото изследване авторите се позовават на тясното разбиране за информационното общество като общество, в което по-голямата част от работещите са заети с производството, съхраняването, прера-

ботката, продажбата и използването на информацията, особено в нейната висша форма – знанията.

Определението "информационно" отразява основния съдържателен аспект на новото общество – изменението на главния производствен ресурс и формите на обществено богатство, като на преден план се извеждат не физическите блага, а информацията и асимилираното знание. В крайна сметка като най-точни се очертават терминологичните определения, поставящи ударение преди всичко върху технологичната и информационна природа на съвременното общество и подчертаващи прогреса на информационните технологии, а оттук и установяването на технологичното или технотронното общество.

В крайна сметка информационното общество не е понятие, свързано с бъдещето, а обективна реалност. В развитите страни то се намира в напреднал стадий, с ярко изразени и изявени основни характеристики, които могат да бъдат систематизирани по следния начин:

- Водещо значение на знанието като производствен фактор;
- Информационните и комуникационни технологии и интелигентните устройства са ключови елементи в инфраструктурата на новото общество;
- Третичният сектор е водещ в икономическата структура на страните – заетите в сектора на услугите нарастват за сметка на преработващата промишленост, а дялът на услугите в брутния вътрешен продукт на страната е преобладаващ;
- Глобализация – взаимна обвързаност между страните и участието им в световните икономически, политически, културни и пр. процеси.

В процеса на формирането на информационното общество, постепенно се заличават границите между страните и хората, радикално се променя структурата на световната икономика, значително по-динамични и по-конкурентни се явяват и пазарите. Една от основните причини за това е процесът на глобализация на световната икономика, чиято движеща сила са новите технологии. Последниците, свързани с това явление, представляват едно от най-обсъжданите направления в съвременната научна мисъл, тъй като те не могат да бъдат потърсени само в една посока и са както позитивни, така и негативни. Още повече – днес нито едно икономическо явление, нито един проблем на националното икономическо развитие, включително информационното общество, не могат да бъдат разбрани, ако се игнорира процесът на глобализация. Това е така, защото последниците от него се наблюдават във всички сфери на човешкия живот – политически, културен, икономически и пр. Поради това проблемите на глобализацията представляват безспорен интерес за множество учени, общественици, висши държавни дейци, представители на международни институции и пр.

С глобализацията настъпва фундаментален преход от индустриално към информационно общество, което всъщност е революция с въздействие върху всички сфери на човешкия живот. Ражда се нова епоха, съвършено различна от изминалите досега в човешкото развитие – епохата на "мрежовата икономика" (Кастелс, 2004), при която приоритет има инвестирият в знанието капитал. По такъв начин глобализацията се превръща в основен "агент" и "подбудител" за възходящия тренд на новото информационно общество.

В общи линии неопровержим факт е, че икономическата активност придобива глобален характер, че производството непрекъснато разширява географските си граници, че обектът на стратегическите инвестиции непрекъснато нараства. Тези процеси са невъзможни без развитието на новите технологии. Приложението на новите технологии в областта на телекомуникациите, дигиталните технологии и използването на интернет правят възможен процеса на глобализация и подхранват неговото развитие и разширяване.

Съществуват крайно противоречиви мнения относно природата на глобализацията, нейната сърцевина и същностни характеристики. Според някои учени глобализацията на икономиката е реално протичащ процес, при това от изключително значение за съвременното икономическо развитие (Дамянов, 2011), (Върбанов, 2011). Съобразно други изследователи, глобализация на икономиката не съществува – тя е измислица или мит. З. Младенова посочва, че П. Хърст и Г. Томсън в книгата си "Глобализация под въпрос" ("Globalization in Question", 1996) стигат до извода, че в съвременната икономика се наблюдава тенденция на регионализация, а не на глобализация (Младенова, 2002, с. 8-9).

Въпреки разнородните възгледи, глобализацията е обективен процес, при който съответната стопанска дейност под различни форми напуска националните граници и се насочва към други страни.

В съвременната икономика могат да се очертаят четири базисни фактора, спомагащи за утвърждаването на глобализацията, а именно (Пипев, 2001, с. 51-63):

- Масовите комуникации и информационните технологии;
- Обединяването на обширни пазари и формирането на икономически блокове;
- Появата и развитието на транснационалните корпорации;
- Създаването на международни финансови институции.

Трябва да се подчертае, че изброените условия са невъзможни без отварянето на икономиките на страните и участието им в международните икономически отношения. Те предизвикват не само значителни трансформации в икономическата сфера, но свидетелстват и за прелома от старото индустриално към новото "постиндустриално" общество. Тези трансфор-

мации са немислими без информационните и комуникационните технологии. С динамичните и стремителни промени глобалното стопанство придобива нови черти – все по-обхватни и зрели.

Отличителна особеност на съвременната глобализация е нейният всеобхватен характер, интегриращ световната общност в система от обществено-политически, финансово-икономически и социално-културни връзки на основата на новите комуникационни и информационни технологии. При това се осъществява не само глобално ускоряване на информационните процеси, но също и комуникиране в режим реално време. Във връзка с това глобализацията се проявява предимно в информационен облик и подобие, а интернет се превръща в неин фундамент, преобразяващ из основи бита и културата на съвременното общество. Оттук значимост и обоснована публичност (популярност) придобиват категориите "глобална информационна икономика" и "глобално информационно общество".

Влияние на новите технологии и глобализацията върху съвременното общество

Преди около 35 години Т. Левит посочва, че глобализацията и технологиите оформят облика на света (Levitt, 1984). Действително съвременното развитие се характеризира с нови параметри. Днес новите технологии обуславят бързия темп на развитие – темп, непознат до сега в историята на човечеството, в резултат на което "новото" се превръща все по-бързо в "старо". Това е една информационна революция, която чрез новите технологии осигурява необходимите условия за изграждане на глобалното информационно общество и икономика.

Действително в световното стопанство се наблюдава една фундаментална трансформация, която е свързана с промени в областта на науката, технологиите, научноизследователската дейност, организацията на производството и управлението, а също така и в начина на обучение, общуване и развлечения. Тази трансформация в голяма степен е следствие от въвеждането на информационно-комуникационните технологии (ИКТ) в бизнеса и бита на хората. Именно чрез технологиите става възможно споделянето и използването на най-важния ресурс в новата икономика – информацията и знанието.

Способността на стопанските субекти да боравят с информационните ресурси се превръща в ключов фактор в новата икономика. В същото време основните фази на икономическия процес – производство, разпределение, размяна и потребление днес се организират в глобален мащаб. Това е възможно благодарение на приложението на новите цифрови и комуникацион-

ни технологии и съответните технически средства, чийто носител е информационната икономика.

В резултат на това физическото присъствие става все по-несъществен фактор в ежедневно и делово общуване, при воденето на бизнес и осъществяването на търговия. Пространствените и времеви ограничения са преодоленни в резултат от приложението на новите информационни и комуникационни технологии. Именно те превръщат глобализацията във все по-динамичен и всеобхватен процес. Следователно те са негова движеща сила. Така глобализацията се утвърждава като процес, който съпътства формирането на информационното общество и икономика. С други думи информационната икономика се превръща в глобална информационна икономика в резултат от използването на новите дигитални технологии.

Като следствие от приложението на информационните и комуникационни технологии се повишава ефективността на производството и управлението на бизнес единиците чрез автоматизация на производствените процеси, чрез бърза, лесна и относително евтина комуникация както вътре в самата компания, така и с икономически агенти от външната среда (доставчици, клиенти и пр.). На тази основа може би най-важното достижение на информационната икономика е използването на интернет. Тази глобална система от свързани компютърни мрежи предоставя изобилие от възможности, някои от които са дистанционни работни места, водене на електронна кореспонденция, осъществяване на електронна търговия, публични електронни услуги, използване на облачните системи за съхранение и управление на информация и данни и др. Това обаче изисква наличие на подходяща информационна инфраструктура (телекомуникации, интернет свързаност, устройства и др.), с която не всички страни разполагат. Това поставя пречки пред тяхното технологично, а следователно и икономическо развитие. В същото време, обществото е изправено пред редица опасности, свързани с използването на интернет. Те най-често се изразяват в по-лесна злоупотреба с личните данни и финансови измами, тъй като хората все по-често пазаруват онлайн и извършват разплащания в "мрежата". Не по-маловажен е въпросът за нарушаване правата на интелектуална собственост, особено по отношение на художествените творения.

Освен това, глобализацията оказва ползотворно влияние върху равнището на световното производство и търговия, тъй като дава възможност за достъп до знанието и новите технологии на конкурентите, до нови производства и пазари. На тази основа тя се превръща в двигател на икономическия растеж. Обвързването на страните в единно глобално стопанство дава шанс дори на по-слабо индустриализираните страни да участват активно в международните икономически отношения. Достъпът до световните продукти и ресурсни пазари предоставя възможност за разширяване на произ-

водството и експорта и за бързо икономическо израстване. В условията на глобализация отворените икономики могат да се възползват от световното знание и научния и технологически прогрес на другите страни. Те също така получават по-лесен достъп до световните пазари и имат възможност да участват активно в международните икономически отношения. На практика, благодарение на новата икономика и широкото използване на интернет, малките фирми получават възможност за достъп до глобалните пазари още от тяхното създаване. Във виртуалното пространство те могат да си набавят необходимата информация за целевите пазари на чужда територия и за условията, които предлагат отделните държави на чуждестранните инвеститори.

Посочените обстоятелства в голяма степен са повлияни от дейността на основния агент в международните икономически отношения – транснационалните корпорации (ТНК), за които светът е полето, на което да разгърнат своите операции. По този начин ТНК способстват разпространението на постиженията на НТП и развитието и приложението на ИКТ. Чрез прякото чуждестранно инвестиране (ПЧИ) те пренасят капитали, технологии, организационен опит, управленско ноу-хау и пр. в страните, в които навлизат (страните-реципиенти). По този начин по-слабо развитите икономики имат възможност да използват научно-техническите и технологичните достижения на развития свят и да се адаптират към условията на новата икономика. Не бива да се пренебрегва и възможността за създаване на диспропорции в отрасловата структура на икономиката и до влошаване на научно-техническият потенциал на страната в резултат от трансфера на остарели технологии от страна на ТНК.

От друга страна, трябва да се отбележи, че формирането на интелектуален капитал, който се утвърждава като основен фактор в съвременното информационно общество, изисква значителни ресурси (материални и нематериални), с които тези икономики често не разполагат. Свежият капитал и инвестициите в човешкия фактор са важно условие за осъществяването на необходимите структурни промени в икономиката, за да отговаря тя на новите реалности. Адаптацията към условията на информационното общество и икономика (появата на нови отрасли, нови професии и нови изисквания към работната ръка) е ключов фактор за напредъка на страните.

Значителното разширяване на сферите на действие на глобалните компании – ТНК, засилването на тяхната икономическа мощ и, в крайна сметка, концентрацията на икономическа власт, с която някои от тези компании се характеризират, могат да се окажат заплаха за националните интереси на приемащите страни. Влиянието, което тези компании имат, може да се прояви и на политическо равнище, тъй като водени от стремежа към максимизиране на печалбите, ТНК пренебрегват интересите на отделните

страни-реципиенти. Така, процесът на глобализация "разчиства стопанското пространство за влиянието на големите промишлено-финансови групи" (Кънев, 2003).

Следователно глобализацията има редица положителни ефекти, но тя неизбежно води и до редица заплахи за икономическото развитие и социалния живот в резултат от стопанската несигурност, неравномерното разпределение на доходите и повишаването на бедността.

Запазването на културната идентичност също е под въпрос поради навлизането на нехарактерни за съответната нация традиции и обичаи, което отслабва влиянието на националните културни ценности. Поради тази причина Т. Фридман акцентира върху необходимостта страните да запазят своята идентичност, своите традиции и обичаи, като в същото време усвоят само тези аспекти от чуждата култура, които ще ги обогатят (Friedman, 2000, с. 326, 332).

Замърсяването на околната среда, в резултат от неспазване на екологичните стандарти, от страна на ТНК, също е възможен проблем, особено в по-слабо развитите страни. В същото време, чрез новите технологии, които благодарение на глобализацията стават достижени на тези икономики, се противодейства на проблема с прекомерното използване на невъзобновяемите ресурси и тяхното изчерпване.

Загубата на суверенитет носи риск за сигурността на нациите поради бежански вълни, пренос на престъпност, тероризъм и др. нерегламентирани от закона дейности. Международното сътрудничество за справяне с тези проблеми на съвременното общество обаче дава добри резултати.

Участието в процеса на глобализация заличава националните граници, което прави невъзможно самостоятелното справяне с възникналите проблеми в икономиката. На съвременния етап "нито едно правителство не е в състояние да управлява независимо своята икономика" (Кирев, 2003, с. 14). Тази обективна зависимост е породена от факта, че икономическите решения, взети в рамките на една национална икономика оказват все по-голямо въздействие върху функционирането на друга. Локалните икономически сътресения могат да бъдат пренесени на регионално, а дори и на глобално равнище, тъй като глобализацията се превръща в "своеобразен мост за пренасяне на циклични колебания" (Кирев, 1996, с. 28).

Също така резултатите в икономическата сфера се прехвърлят като ефекти върху социалния, културния, политическия и пр. живот на обществото. Това налага синхронизиране на националната политика, бизнес стратегиите и дейността на международните организации, защото неадекватната на новите реалности икономическа политика е предпоставка за икономическа и политическа нестабилност. От съществена важност е и хармонизацията на

националната икономическа система с икономическите системи на другите страни (Марикина, 2009, с. 105).

Заклучение

Като свидетели на глобализацията, ние приемаме констатацията на Т. Фридман (Friedman, 2005), че глобализацията променя света трайно, било то за добро или за лошо, и има все по-дълбоко въздействие върху живота на обществото. Развитието, ръководено от глобализацията поставя редица предизвикателства пред бизнеса, обществото, културата и околната среда, тъй като "плоският свят" дава възможност не само на съзидателните, но и на разрушителните сили да координират света.

Видно е, че последиците от глобализацията не могат да бъдат търсени в една посока. Няма как едно и също действие да предизвика еднакви по насоченост, сила и интензитет резултати за всички страни, участващи в процеса. От желанието и възможностите на всяка отделна държава зависи дали ще успее да се възползва от възможностите, които единното световно стопанство ѝ предоставя. Като пример могат да се посочат страните от Източна Азия, които се отличават със забележителен икономически растеж, понижаване на бедността и повишаване на технологичните възможности след отваряне на икономиките им. В Индия и Китай се наблюдава повишаване на жизнения стандарт на населението. Япония също е пример за страна, която успя да се възползва от участието си в глобализационните процеси. Тези страни се превърнаха за кратко време в "новите индустриални държави". За страните от Латинска Америка обаче резултатите не са така показателни.

Кризата в състоянието и позициите на традиционния тип икономика, осъзнаването на пределите на растежа и угрозата от екологична катастрофа насърчава търсенето на нови модели. Като изходно обстоятелство се отличават допустим и/или устойчив и недопустим и/или неустойчив ръст и движение. Понятието "устойчиво развитие" получи широко признание след публикуването през 1987 г. на доклада на Международната комисия по околна среда и развитие "Нашето общо бъдеще" (World Commission on Environment and Development, 1987), представен от ООН и получил от страна на последната одобрение и поддръжка.

Устойчивото развитие на национално равнище, в глобалното информационно общество и икономика, може да се постигне чрез: нова информационна и комуникационна инфраструктура; инвестиции в човешки капитал и в кадри, които да боравят свободно с информационни ресурси с цел създаване на по-висока заетост; нова правна и законодателна рамка, която в по-голяма степен да защитава правата на гражданите и потребителите по

отношение на интелектуалната собственост и личните данни и да предотвратява финансовите злоупотреби.

Глобалното устойчиво развитие е възможно, ако решенията на световните проблеми (икономически, политически, екологични, демографски) почиват на взаимна основа, за което значение имат съгласуваните действия, политики и стратегии на международните организации и наднационалните институции – Световната банка, Международният валутен фонд, Световната търговска организация и др.

Референци:

Върбанов, И., (2011), Глобализацията и световната криза. Икономика 21, Issue 2, с. 145-181.

(Varbanov, I., 2011, Globalizatsiyata i svetovната kriza. Ikonomika 21, № 2, s.145-181)

Дамянов, А., (2011), Преосмисляне на възгледи. Икономика 21, Issue 1, pp. 118-138. (Damyanov, A., 2011, Preosmislyane na vazgledi. Ikonomika 21, № 1, str. 118-138)

Кастелс, М., (2004), Възходът на мрежовото общество. Лик, София. (Kastels, M., 2004, Vazhodat na mrezhovoto obshtestvo, Lik, Sofia)

Кирев, Л., (1996), Отношенията транснационални корпорации-държава. Бизнес управление, Issue Юбилейно издание.

(Kirev, L., 1996, Otnosheniyata transnatsionalni korporatsii-darzhava. Biznes upravlenie, Yubileyno izdanie)

Кирев, Л., (2003), Транснационалните корпорации и глобализацията на научноизследователската и развойната дейност, Стопански свят, Свищов.

(Kirev, L., 2003, Transnatsionalnite korporatsii i globalizatsiyata na nauchnoizsledovatelската i razvoynata deynost, Stopanski sviyat, Svishtov)

Кънев, М., (2003), Глобализация и държавност. Диалог, Issue 2.

(Kanev, M., 2003, Globalizatsia i darzhavnost, Dialog, № 2)

Марикина, М., (2009), Последствия от глобализацията за националните стопанства. Икономически алтернативи, Issue 4.

(Marikina, M., (2009), Posledstvia ot globalizatsiyata za natsionalните stopanstva. Ikonomicheski alternativi, № 4)

Младенова, З., (2002), Световното стопанство в условията на глобализация (Избрани проблеми). Стено, Варна.

(Mladenova, Z., 2002, Svetovното stopanstvo v usloviyata na globalizatsia (Izbrani problemi). Steno, Varna)

Пипев, И., (2001), Глобализацията – същност, проблеми, последици. Булвест 2000, София.

-
- (Pipev, I., 2001, Globalizatsiyata – sashtnost, problemi, posleditsi, Bulvest 2000, Sofia)
- Friedman, T., (2005), It's a Flat World, After All. The New York Times Magazine, 3 April.
- Friedman, T. L., (2000), The Lexus and the Olive Tree. New York: Anchor Books.
- Levitt, T., (1984), The Globalization of Markets. The McKinsey Quarterly, Issue Summer, pp. 2-20.
- World Commission on Environment and Development, (1987), Our Common Future. Oxford, New York: Oxford University Press.

ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО И ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА – РЕАЛНОСТИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Резюме

В съвременното световно стопанство се наблюдава фундаментална трансформация, която засяга всички сфери на човешкия живот.

Целта на статията е да покаже формирането на информационното общество в условията на глобализация и да очертае реалностите и предизвикателствата, които стоят за решаване в новите условия. Чрез преглед на някои основни теоретични постановки за информационното общество и глобализацията се подчертава водещото значение на информацията и новите технологии за социално-икономическото развитие на страните. В резултат от теоретичното изследване са систематизирани и анализирани положителните и отрицателните ефекти от глобализацията и приложението на новите технологии.

Ключови думи: информационно общество, информационна икономика, глобализация, глобално информационно общество

JEL: A10, F60

INFORMATION SOCIETY AND GLOBALIZATION – REALITIES AND CHALLENGES

Yordan Vassilev, Elitsa Petkova*

Abstract

In the present world economy there is a fundamental transformation that affects all spheres of human life.

The aim of the article is to present the formation of the information society under globalization and to outline the realities and challenges that stand for solving in the new conditions. The key importance of information and new technology for the social and economic development of countries is emphasized through a review of some basic theoretical concepts. As a result of the theoretical study, the positive and negative effects of globalization have been classified and analyzed.

Key words: information society, information economy, globalization, global information society

JEL: A10, F60

* Yordan Vassilev, PhD, Prof., D. A. Tsenov Academy of Economics, y.vassilev@uni-svishtov.bg
Elitsa Petkova, Assist. Prof., D. A. Tsenov Academy of Economics, e.petkova@uni-svishtov.bg